

**SEMINAR O EVANĐELJU PO LUKI I
DJELIMA APOSTOLSKIM
PAPINSKI BIBLIJSKI INSTITUT
Rim, 21. – 25. siječnja 2019.**

Božidar MRAKOVČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
bmrakovcic@yahoo.com

Na Papinskom biblijskom institutu u Rimu od 21. do 25. siječnja 2019. godine održan je, već devetu godinu zaredom, *Seminario di aggiornamento per studiosi e docenti di S. Scrittura*. Cilj seminara je upoznati sudionike sa sadržajima, literaturom i metodološkim pristupima najnovijih istraživanja na određenom biblijskom području. Tema ovogodišnjeg seminara bila je Lukino djelo, tj. Evanđelje po Luki i Djela apostolska. Na seminaru je bilo 175 sudionika iz 36 zemalja, a među njima i dvoje iz Hrvatske. Kao i prijašnjih godina i ove godine izlagači su bili renomirani bibličari koji predaju na poznatim, uglavnom europskim teološkim sveučilištima.

Seminar je prema već ustaljenom običaju trajao pet dana, s dvama predavanjima za sve sudionike u jutarnjem dijelu te seminarima za pojedine grupe sudionika u popodnevnim satima, osim zadnjeg dana kada su i poslijepodne bila dva zajednička predavanja. Donosimo popis svih dvanaest izlaganja s imenima izlagača, institucija iz kojih dolaze te naslovima izlaganja:

1. Massimo Grilli (Pontificia Università Gregoriana), Lukino djelo u mozaiku suvremenih metodologija;
2. Santiago Guijarro Oporto (Università di Salamanca), Kontekstualni pristupi Evanđelju po Luki;
3. Jean-Noël Aletti (Pontificio Istituto Biblico), Važnost i uloga proročke tipologije u Trećem evanđelju;
4. Matteo Crimella (Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale – Milano), Preuzimanje Staroga zavjeta a u Lukinu djelu – *Status questionis*;

5. Christopher Tuckett (University of Oxford), Luka i sinoptički problem;
 6. Christopher Tuckett (University of Oxford), Luka i izvor »Q«;
 7. Daniel Marguerat (Université de Lausanne), Lukina historiografija između povijesti i teologije;
 8. Anthony Giambrone (École Biblique de Jérusalem), *Ekklesia* u kontekstu: narativna forma ekzeziologije u Djelima apostolskim;
 9. Antonio Landi (Pontificia Facoltà Teologica Italia Meridionale – Napoli), Petrov lik u Lukinu djelu;
 10. Luke Macnamara (St. Patrick's College, Maynooth), Pavlov lik u Djelima apostolskim;
 11. Steven Mason (University of Groningen), Luka i ondašnja storiografija;
 12. Dean Bécharad (Pontificio Istituto Biblico), Luka kao realni i implicitni autor.¹
- U nastavku ovog izvješća donosimo sažetak triju zanimljivijih izlaganja.

1. Važnost i uloga proročke tipologije u Trećem evanđelju

Jean-Noël Aletti započeo je svoje izlaganje dvjema tezama: 1) Luka se u svojem evanđelju pozvao na proročku tipologiju kako bi našao ključ za pouzdano i dosljedno tumačenje Isusove muke i smrti na križu; 2) Luka se ne koristi starozavjetnom tipologijom samo zato kako bi pokazao da starozavjetni likovi i događaji pripravljaју Isusovo vrijeme nego da bi dokazao kako Isusova smrt ne stavlja u pitanje njegov mesijanski identitet. Kao proroka Isusa su morali progoniti i ubiti njegovi sunarodnjaci da bi tek nakon smrti bio prepoznat kao pravi prorok. U tu svrhu Luka je, služeći se postupkom usporedbe (*synkrisis*), naveo sve ono po čemu je Isus nalikovao velikim prorocima. U nastavku izlaganja Aletti je najprije istaknuo glavne crte Lukine tipologije da bi potom prezentirao prisutnost Lukine proročke tipologije u različitim sekcijama Lukina evanđelja.

U evanđelju djetinjstva (Lk 1 – 2) Krstitelj je predstavljen kao antitip Ilije, a Isus kao antitip proroka Samuela. Posebnu pozornost izlagač je posvetio Isusovu nastupu u nazaretskoj sinagogi, programatskoj perikopi kojom Luka započinje izvještaj o Isusovu javnom djelovanju (Lk 4,16-30). Identificirajući se ponajprije s prorokom Deutoroizajom, a potom s Ilijom i Elizejom, Isus otkriva dvije sastavnice svojega proročkog identiteta, koje se poklapaju s dvjema etapama njegova poslanja: prorok koji je najprije priznat (Lk 5,1 – 9,21), a zatim odbačen i ubijen (Lk 9,22 – 19,44). Proročka tipologija vezana uz Iliju i Elizeja

¹ Cjelokupan program seminara vidi u: https://www.biblico.it/Seminario_2012/2019/progr_sem_2019.html (22. II. 2019).

prisutna je tijekom čitavog Isusova djelovanja, ali osobito u Lk 5 – 9, gdje je naglasak na prepoznavanju Isusa kao velikog proroka zahvaljujući njegovim čudesima (usp. Lk 7,16.39; 9,7-9.18-20).

Nakon što je postignuto priznanje Isusova proročkog identiteta od strane naroda i mesijanskog sa strane učenika, Isus objavljuje drugu sastavnicu proročke tipologije, onu negativnu, koju nalazimo isključivo u njegovim riječima. Cilj govora o njegovu odbacivanju i smrti (Lk 10 – 21) također jest prepoznati u Isusu pravog proroka. U Lk 11,29-32 Isus govori o svojoj mucii, smrti i uskrsnuću kao o znaku Jone proroka. U Lk 11,47-48 optužuje zakonoznance da grade grobove prorocima, a da su te iste proroke ubili njihovi očevi. Tako će i njega – kao proroka – ubiti oni od kojih će se tražiti odgovornost za krv svih ubijenih proroka (usp. Lk 11,50-51). Te Isusove riječi sugeriraju da je u ono vrijeme prevladavalo shvaćanje da su više-manje svi proroci bili od svojeg naroda odbačeni, progonjeni i ubijeni. Nagovješćujući svoje odbacivanje i nasilnu smrt, Isus prihvaća sudbinu proroka.

Proročka tipologija prisutna je i u Lukinu izvještaju o mucii i uskrsnuću i to s objema svojim sastavnicama: odbacivanje i priznanje. Isus je izrugaan i optužen kao lažni prorok (usp. Lk 22,64; 23,2-5) te na kraju kao takav i ubijen. Međutim, Luka inzistira na Isusovoj nevinosti, koju priznaju Pilat, Herod, Jeruzalemske žene, desni razbojnik, stotnik te na kraju mnoštvo (usp. Lk 23,14.15.22.27.41.47.48). Time Isusov proročki identitet dobiva svoju posljednju potvrdu. Paradoksalno je da je Isusova nepravедna smrt bila nužna da bi bio priznat kao nevin i pravi prorok. Ta proročka tipologija dala je Isusovu mesijanstvu dimenziju koju mu naslov Davidova potomka nije mogao dati. Zahvaljujući proročkoj tipologiji, Uskrsli će moći reći da su se u njemu, smatranu prorokom, ispunila sva Pisma (usp. Lk 24,19.25-26.45-46).

U zaključku Aletti ponovno naglašava da Lukina tipologija ne cilja ponajprije na činjenicu da je Isus veći od davnih proroka nego želi pokazati da on posjeduje sve karakteristike velikih pravih proroka. Lukina tipologija odvija se kao usporedba i inzistira na crtama koje su zajedničke Isusu i prorocima, ne samo u riječima i djelima nego i u sudbini. Isus je bio Mesija ne samo davidovskog nego i proročkog tipa te je kao takav prihvatio proročku sudbinu. Zahvaljujući tomu Isusova smrt na križu ne stavlja u pitanje njegov mesijanski identitet, nego ga potvrđuje.

2. Petrov lik u Lukinu djelu

U svojem se izlaganju Antonio Landi fokusirao na glavna pitanja vezana uz lik Petra u Lukinu djelu. U prvom dijelu propituje razloge koji su naveli Luku

da u svojem evanđelju modificira Petrov lik. Luka je ne samo ublažio Markovu kritičnost prema Petru i ostalim učenicima nego donosi i tri odlomka iz vlastite predaje o Petru, koji odaju posebnost Petrova lika u njegovu evanđelju.

Prvi odlomak je epizoda Petrova poziva (usp. Lk 5,1-11) za koju izlagač smatra da je programatska s obzirom na karakterizaciju njegova lika. Kao prvu posebnost izlagač primjećuje da se Luka već u njoj koristi binomom »Šimun Petar« (r. 8), premda će Isus Šimuna nazvati Petrom tek kod izbora Dvanaestorice (usp. Lk 6,14). Izlagač nadalje primjećuje da se u Djelima apostolskim čak četiri puta naglašava da je Šimun nazvan Petrom i to u kontekstu Kornelijeve pokrštenja (usp. Dj 10,5.18.32; 11,13). Landi smatra da te činjenice otkrivaju Lukinu narativnu strategiju kojom od samog početka sugerira čitatelju da će Šimun, od Isusa nazvan grčkim imenom Petar, biti taj koji će započeti naviještanje evanđelja poganima. Kao drugu posebnost u perikopi Lk 5,1-11 Landi ističe Petrovu vjeroispovijest: najprije naziva Isusa Učiteljem (r. 5), a nakon čudesnog ribolova oslovljava ga s »Gospodine« (r. 8). Kristološki naslov *Gospodin* tipičan je za poslijeuskrсну vjeru u Isusa. Upravo će Petar biti taj koji će u svojim propovijedima inzistirati da je Isus Gospodin (usp. Dj 2,36; 10,36). Programatsku vrijednost, smatra Landi, ima i činjenica da se Petar naziva »grešnim čovjekom« (Lk 5,8), čime se anticipira ne samo njegova trostruka zataja nego i njegov budući navještaj obraćenja i oprostjenja grijeha po vjeri u Isusa (usp. Dj 2,38). Čudesni ribolov, a osobito Isusove riječi: »Ne boj se! Odsada ćeš loviti ljude!«, također najavljuju Petrovo buduće misionarsko poslanje. Na kraju perikope o pozivu Luka naglašava da su Petar i njegovi drugovi ostavili »sve« i pošli za njim. To radikalno odricanje karakterizirat će Petra ne samo kao učenika (usp. Lk 14,26.33) nego i kao navjestitelja (usp. Dj 3,6).

Drugi odlomak važan za Lukinu karakterizaciju Petra jest Lk 22,31-32, u kojem Isus oslovljava Petra dvostrukim »Šimune«, što u kontekstu nagovještaja zataje sugerira da će njegova vjera i poziv doći u krizu. Premda će svi učenici biti stavljeni na kušnju, Isus moli samo za Petrovu vjeru i daje mu zadaću da učvrsti u vjeri svoju braću. Isusova molitva će učiniti da Petrov otpad bude tek privremen. Petar ima zadaću učvrstiti druge učenike u vjeri u Isusa, osobito u njegovo uskrsnuće. S tim je povezan treći detalj u Lukinu evanđelju gdje se kaže da je Petar prvi kojemu se Uskrsli ukazao (usp. Lk 23,34). Lukina karakterizacija Petrova lika ima u vidu njegovu buduću ulogu u Djelima apostolskim. Petrov lik stalno se mijenja pod Isusovim utjecajem, koji ga preobražava u ribara ljudi, čuvara i jamca vjere apostolske zajednice i svjedoka uskrsnuća.

U drugom dijelu izlaganja Landi se fokusirao na retoričko-narativni utjecaj Petrovih govora u Djelima apostolskim. Sveukupno Petar u Djelima

apostolskim drži pet govora: A) 2,14b-36.38-39.40b; B) 3,12-26; C) 4,8b-12.19b-20; D) 5,29b-32; E) 10,28b-29.34b-43.47. Prva četiri upućena su Židovima, a peti poganinu Korneliju, što odgovara Isusovim programatskim riječima iz Dj 1,8. Sadržaj svih govora je identičan: Petar naviješta Isusa raspetog i uskrslog, ukazuje da se u njemu ostvarila starozavjetna proroštva te poziva na obraćenje i prihvaćanje poruke spasenja.

U trećem dijelu izlaganja Landi navodi sličnosti između Isusa u Lukinu evanđelju i Petra u Djelima apostolskim, naglašavajući da Isus nije samo Petrov prototip nego i onaj koji ga svojim djelovanjem čini sebi sličnim i to kako u djelovanju tako i u sudbini. I Isus i Petar djeluju snagom Duha Svetog, čija prisutnost ujedinjuje njihovo djelovanje u isti povijesno-spasenjski plan, a dva Lukina spisa u jednu pripovijest.

Završni dio izlaganja Landi je posvetio važnosti Petrova lika za Lukino djelo. Petar je prvi među očevicima i slugama Riječi (usp. Lk 1,2). On je ne samo svjedok nego i jamac i tumač onoga što se dogodilo. Uloga apostola je da budu poslužitelji Riječi, da joj jamče pouzdanost koju će se moći provjeriti. Svojom vjernošću židovstvu i otvorenošću grčko-rimskoj kulturi Petar ima presudnu ulogu u ostvarenju Lukine namjere da smjesti evanđeosku poruku na ušću dviiju kultura. Takvim Petrovim likom Luka pokazuje kakvo kršćanstvo priželjkuje.

3. Luka i ondašnja storiografija

Steven Mason se u prvom dijelu svojeg izlaganja fokusirao na odnos Lukina djela i ondašnje grčko-rimske historiografije. Najprije se zaustavio na autorima, kao što su Cadbury, Lake i Foakes, koji su već početkom XX. stoljeća isticali da su Djela apostolska napisana u skladu s ondašnjom historiografijom, a ne kako to čine moderni povjesničari. Cadbury je istaknuo karakteristike ondašnje historiografije od kojih izdvajamo tek one glavne: povjesničari su pisali za političku elitu; cilj im je bio ilustrirati najbolje i najgore političke odluke u prošlosti, pružiti moralnu pouku ili zabaviti; više im je bilo stalo do forme (struktura, skladni prikaz, ugodne formulacije) nego do točnosti sadržaja; izvore, osobito govore, prerađuju i uklapaju u vlastitu literarnu kreaciju itd. Cadbury je usporedio Evanđelje po Luki i Djela apostolska s djelima Josipa Flavija i zaključio da njihova sličnost upućuje na ondašnju historiografiju u čijem ih svjetlu treba i tumačiti. To se međutim dogodilo tek krajem XX. stoljeća.

U nastavku izlaganja Mason raspravlja o ondašnjoj historiografiji kao o posebnoj antičkoj književnoj vrsti. Uzme li se u obzir da su povjesničari obič-

no bili važne javne osobe koje su pisale za političku elitu, postaje jasnija forma ondašnjih povijesnih djela. Započinjala su prologom, kojim je autor ukazivao na izuzetnu utemeljenost svojeg djela te isticao vlastiti autoritet i poznavanje materije. Sāmo djelo karakterizirale su brojne digresije i govori. Glavno pravilo pisanja povijesti bila je nepristranost i istina od koje je u praksi ipak bila važnija retorička učinkovitost. S obzirom na književnu formu, ističe Mason, antička povijesna djela toliko su različita da je nemoguće govoriti o posebnoj književnoj vrsti. Povjesničari su neprestano miješali i usklađivali različite elemente književnih vrsta, što je rezultiralo nekom vrstom hibridnog knjiženog roda. Mnogi su u svoja povijesna djela uključivali biografije poznatih osoba, što je bilo obično budući da je jedan od glavnih ciljeva povijesti bilo istaknuti primjere koje treba nasljedovati, pritom pazeci da se hvali samo one koji su to i zaslužili.

U nastavku izlaganja Mason iznosi sličnosti, ali i razlike Lukina djela i antičkih povijesnih spisa. Navodi sljedeće sličnosti: prolog u kojem Luka naglašava vlastitu mjerodavnost i pouzdanost svojeg djela; Isusova biografija i gotovo biografske povijesti apostola i Pavla; navođenje točnog geografskog i političkog konteksta; brižljivo pripremljeni govori kojih u Djelima apostolskim ima barem dvadeset i jedan itd. Međutim za razliku od antičkih povjesničara koji su naglašavali vlastiti identitet, autoritet i osobnost, Luka ostaje anonim; ne koristi se tipičnim rječnikom za povijesna djela; piše izvješće o događajima čija se istina zasniva ne na njegovom povijesnom istraživanju nego na objavi i proroštvu koje smatra važnijima od ljudske mudrosti.

Kako pomiriti historiografsku dimenziju Lukina djela i njegovo nimalo povijesno usmjerenje? Odgovor na to pitanje Mason daje uspoređujući Luku i Josipa Flavija koji s jedne strane smatra sebe povjesničarom unutar grčko-rimske tradicije, sposobnijim od samih Grka, a s druge strane kao židovski povjesničar drži da najviše istine ne mogu biti postignute povijesnim istraživanjem nego su plod objave preko proroštava. Istog je mišljenja i Luka, premda drži da su povijesne forme potrebne za dobru komunikaciju.

Razlika između grčko-rimskih povjesničara s jedne strane i Josipa Flavija i Luke s druge strane vidljiva je i kada su u pitanju govori kojima su ondašnja povijesna djela pretjerivala kako u broju tako i u dužini. Mason smatra da se Josip Flavije, kao i svi respektabilni Židovi, priklonio antiretoričkoj tradiciji. Ako je potrebno, njegovi likovi drže govore, ali kratke i odmah prelaze na bit stvari. Zanimajući retoričke konvencionalne norme, Luka ide u tom pravcu još dalje. Isusovi govori sastoje se od sažetih izreka i kratkih parabola. Njegovi sljedbenici u Djelima apostolskim, istina, drže formalnije govore, ali pritom izbjegavaju pretenciozna i suvišna uljepšavanja.

U zaključku autor ističe da se Luka koristi historiografskim uobičajenim formama kao što su prolog, govori i biografska fokalizacija. Međutim ni u jednom trenutku ne pretendira da je uistinu povjesničar. Njegov stav podsjeća na Pavla koji u 1 Kor 2 ismijava ljudsku mudrost. Poput njega i Luka, premda je sposoban pisati povijesno djelo po svim pravilima ondašnje historiografije, izabire baviti se nečim istinitijim i važnijim.

Zaključak

Izbor tema na ovogodišnjem seminaru pokazuje da je u fokusu suvremene rasprave o Lukinu djelu ponajviše način na koji se Luka u svojem djelu koristi Starim zavjetom i specifičnostima njegove historiografije. Prijelaz s povijesno-kritičke metode na literarni pristup rezultirao je novim interesom za narativne uloge apostolskih prvaka Petra i Pavla u Lukinu djelu. Čini se, pak, da i neke starije teme kao što su sinoptičko pitanje i Lukin odnos prema izvoru Q još uvijek izazivaju interes određenog broja autora. Gotovo su se svi izlagači doticali prologa Lukina djela (Lk 1,1-4) i isticali da Luka želi svojim čitateljima dati mogućnost da provjere pouzdanost onoga u što su povjerovali. Ovaj je seminar, ističući rezultate dosadašnjih studija, još jedanput iznio na vidjelo Lukin genij kao i ukazao na mogućnosti novih istraživanja.